

CESARSKÉ IN KRALJEVSKE RODBINE V ŠOLSKIH KRONIKAH S ŠKOFJELOŠKEGA

Selška in Poljanska dolina ter Škofja Loka z okolico so bile tudi v preteklosti posejane s šolami. Ustanavljati so jih začeli po ukazu loškega gospostva, ki ga najdemo zapisanega v šolski kroniki v Selcih leta 1884. z njim učitelj pričinja vpisovanje v šolsko kroniko in odpira šolsko leto 1884/1885.

1778, dne 9. junija, Loka

Ukaz loškega gospostva do vseh podložnih županov, kateri naj naznanijo ljudstvu, da so se odprle v selški, poljanski in žirovski fari ter v loškem mestu trivijalne in glavne šole, kamor vsak lahko pošlje svoje otroke, da se nauče pisati, čitati in računati.¹

Večina šol, ki jih članek obravnava, je bila ustanovljenih v drugi polovici 19. stoletja (Gorenja vas, Trebija, Stara Oselica, Sveti Lenart, Sorica), najstarejša pa je seveda škofjeloška, ki je znanje dajala že od 17. stoletja dalje. Daljšo zgodovino ima šola v Selcih (obstoji od leta 1818), najmlajša pa je na Bukovščici (od leta 1909).

Kronike, ki pričajo o obstoju in delovanju šol, so učitelji sprva pisali le »po svojem občutku«. Pobudo za pisanje je sicer dal že lavantinski škof Slomšek leta 1856, a šele leta 1870 je izšel prvi ministrski ukaz, ki je deželni šolski svet pooblastil za dajanje napotkov, kako šolske kronike pisati. Le-ta je z navodili zamujal, zato so se učitelji znašli vsak po svoje. Leta 1893 pa je kranjski deželni šolski svet začel izdajati tiskana navodila, ki so jih učitelji vlagali v formularje (vezani zvezki z obrazci), v katere so pisali šolsko kroniko. S tem so kronike dobile enotno obliko.²

Poleg običajnih šolskih dogodkov, kot so začetek in konec šolskega leta, šolski izleti, bolezní, verske vaje in podobno, so morali kronisti vpisovati tudi »*važnejše dogodke iz zgodovine najvišje vladarske rodovine*«. To zahteva že druga točka navodil, izdanih leta 1893.

Zaradi preglednosti in zamenjave »*najvišje vladarske rodovine*« v času, ki ga obravnavam, ločeno predstavljam tri obdobja.

Rajnka Avstrija in njeni cesarji

ali bolje Franc Jožef I., saj njegova vladavina zaznamuje zapise v vseh kronikah do prve svetovne vojne oziroma do njegove smrti leta 1916.

Na prestol je sedel viharnege leta 1848; dano mu je bilo dolgo vladanje, vsakih deset let pa so na obletnico po vsem cesarstvu potekala praznovanja, ki so se jim pridružile tudi šole in na tak dan po skupni maši organizirale slavnosti.

V obravnavanih kronikah najdemo zapise ob praznovanjih 40-, 50- ter 60-letnice vladanja.

40-letnico so slovesno zaznamovali v **Gorenji vasi**:

Slavnost 40. letnega vladanja presvitlega cesarja Frana Josipa I. Prvi dan je bila godba, zvonjenje in streljanje. Pozdravljalo se je njega veličanstvo z mnogimi vzkliki: Živijo in slava! Razsvetljava je bila izvrstna, kar se je čuditi takim vasem, le Trata je bila žalostna izjema, razen farovža in cerkve.

V ponedeljek sv. maša, nato slavnost v šoli. Po vsem tem so bili učenci z vinom in s kaj okusnimi štruklji pogoščeni. Hvala lepa!

V nedeljo je bila tombola in veselica tukajšnjega »bralnega društva«.³

Podobno se je na ta dan godilo v **Selcih**:

7. oktobra obhajala je šolska mladina v zvezi s srenjskim odborom 40-letnico vladanja presvitlega cesarja Franca Jožefa I. po sledečem redu: V nedeljo ob 10. uri vršilo se je slovesno cerkveno opravilo, pri kateri so bili navzoči srenjski odborniki, ter udje krajnega šol. sveta. Šolska mladina se je opravila udeležila s šolsko zastavo. Po sv. maši je šla učeča se mladež v šolo, kjer se jim je razložilo pomen slavnosti. Prisotni so bili tudi nadzorniki srenje, kakor tudi udje kraj. šol. sveta. Potem so se vsi učenci skupno podali k županu, kjer so bili pogosteni. Vsak učenec dobil je krožnik juhe, kos mesa s prikuho in eno »štruco«. Po popoldanski službi božji je bilo določeno, da bi se bili učenci zbrali pri »slavnosti lipi«, katera je bila prejšnji dan v ta namen vsajena sredi vasi na pripravnem prostoru, ker pa je neprestano deževalo, se je to opustilo in otroci so se spustili na dom.¹

Ob 50-letnici najdemo zapise spet v gorenjevaški kroniki, poleg tega pa še v kronikah šol Selca, Sorica in Sv. Lenart. Najzanimivejša sta zapisa o praznovanju **na Trati** (Gorenja vas) in v Selcih:

Na predvečer praznika 50-letnice vladanja presvitlega cesarja bila je cela župnija Trata prav lepo razsvetljena. Streljalo se je celi dan in celo noč. Šolo je razsvetljava nad 18 gl stala. Kaj takega Trata še ni videla. Bil je dan 2. 12. zares dan, katerega je Gospod naredil. Ostane vsem v trajnem spominu. Bog živi, Bog ohrani in obvari našega premilega cesarja Franca Jožefa še 50 let zdravega in čvrstega.³

V **Selcih** so praznovali že sredi poletja ter hkrati razvili in blagoslovili še nov šolski prapor. V cerkvi je zbrane nagovoril dr. Janez Evangelist Krek:

Dne 20. in 21. avgusta obhajala se je svečanost v proslavo 50 letnega vladanja presvetlega cesarja Franc Jožefa I. V soboto zvečer, ko se je oglasilo prelepo zvonjenje in začeli pokati topiči, zaplamteli so kresovi po višinah in Selca, ki so bila vsa v narodnih in cesarskih zastavah, bila so naenkrat lepo rasvetljena. Godba je svirala po vasi in udje požarne brambe nosili so lampijone. Pred županovo hišo igrala je godba cesarsko himno. Ljudstvo je bilo jako navdušeno. V nedeljo ob ¾ na 10. uro so se zbrala vsa društva z obč. odborom in kraj. šol. svetom pred šolo, kjer smo pod slavolokom sprejeli železniški društvi, ki sta prišli z zastavo. Šli smo potem vsi skupaj v cerkev.

Pred cerkvijo je visoko častiti gospod dekan iz Stareloke ob asistenci sedmerih duhovnikov blagoslovil novo šolsko zastavo ter imel prelep govor do šolske mladine in družega ljudstva. Slednjič zaklical je presvetlemu cesarju trikratni »slava«, kar je

šol. mladina in zbrano ljudstvo navdušeno ponovilo. Slavnostni govor v cerkvi je imel državni poslanec, velečastiti gospod dr. J. Ev. Krek. Slovesno sv. mašo je služil ob obilni asistenci g. dekan.

Po sv. maši bila je zahvalna pesem in potem pa petje cesarske himne.

Po maši šla je naprej šol. mladina z novo zastavo, duhovščina in vsa društva nazaj pred šolo, kjer je bila v šol. veži med lepimi mlaji, zelenjem in zastavami postavljena soha presvetlega cesarja. Najprej se je nadučitelj zahvalil g. dekanu, da je blagoslovil novo zastavo ter tako slovesnost povzdignil. Potem zahvalil je vse, ki so kaj darovali za zastavo i. t. d. Zdaj se je zagrinjalo odgrnilo in videla se je soha presv. cesarja in na vsaki strani v belo oblečena deklica, ki sta držali venec nad glavo cesarjevo.

Pod roko bila je lepo vezena zlata cesarska krona s F. J. I. in cveticami.

Učenka Francika Vrhunec deklamovala je prav dobro E. Gangla novo: Naš oče, naš gospod i. t. d. Pevci zapeli so prvo kitico cesarske himne. Učenka Micika Kožuh govorila je »Cesar Franc Jožef I.« in po tem govoru zapeli so zadnjo kitico cesarske himne. Učenka Micika Narobe pa je deklamovala »Avstrija moja«. Pevci zapeli so prelepo »Avstrijo«.

Potem pa smo šli z muziko vsi skupaj na kraj, kjer so bili šolski otroci obdarovani s knjižico »Naš cesar Franc Josip I.« in pogoščeni.

Popoludne je bil banket na vrtu g. župana. Udeležil se je istega tudi nadučitelj. Bilo je prav živahno. Zvečer so se spuščali raketi in umetni ogenj. Tako je končala prelepa slavnost.¹

Na slavnosti ob 60-letnici so učence po običajni proslavi, na kateri so jih opozarjali na cesarjevo dobrotljivost in vztrajnost ter jih spodbujali k posnemanju teh čednosti, obdarili še s knjižicami »Iz življenja našega cesarja«.

Cesarjeve rojstne dneve so slovesno zaznamovali le ob okroglih obletnicah, npr. njegov 70. in 80. rojstni dan. V Škofji Loki so leta 1910 na proslavi v čast cesarjeve-mu osemdesetemu jubileju imeli takle program:

- *Otrokova cesarska (pesem)*
- *Zahvala šolske mladine cesarju Francu Jožefu I.*
- *Domovina (pesem)*
- *Živijo svetli cesar naš! (Deklamacija)*
- *Cesarska pesem (peta)*²

Praznovanje godu cesarja Franca Jožefa I. na 4. oktober ter godu njegove žene, cesarice Elizabete, na 19. november so z redkimi izjemami zabeležili vsako leto. Nekateri šole posvečajo godovnim obletnicam več, druge manj pozornosti, čeprav ni dvoma, da so jih povsod praznovali, saj je bilo tako »zapovedano«. V selški šolski kroniki najdemo kar precej zabeležb ob takih dnevih. Leta 1889 so npr. šolarji za spomin na cesarjev godovni dan dobili zvezke, leta 1907 pa so ga praznovali takole:

*God presvitlega cesarja se je letos obhajal jako slovesno, ker je bila isti dan tudi živinska razstava. Pri slovesni sv. maši je bila šol. mladina z učiteljsvom in polna cerkev pobožno molčečega ljudstva. Igrala je tudi godba iz Domžal.*¹

Se je pa primerilo, da je med krajevnimi avtoritetami ob priložnostih praznovanja prišlo do nestrinjanj. Učitelj **gorenjevaške** šole je o »čudnem vedenju tamkajšnjega kaplana« v kroniko zapisal tole:

4. vinotoka. Ob 8. uri sv. maša zaradi imendana cesarja. Bila je to nekako bolj mrtvaška maša, ne slovesna. G. kapelan, administrator niti za vredno ni spoznal, da bi mašo oznanil... Pri tej neslovesni maši bile sta le dve sveči in k maši tudi ni 1 uro poprej vabilo, marveč le malo pobrenkalo z malima zvonikoma. Otroci so se pogledovali, vedoč, da je druga leta ob tej priliki slovesna sveta maša bila. Takim načinom se lojalnost do presvetle cesarske rodbovine v mladih srcih otročjih ne oživi. To vse je gospod kapelan kar na svojo roko ukrenil. Čuden mož je ta kapelan!³

Dvor ter dogodki in življenje, povezani z njim, so bili ves čas na očeh javnosti. Zato ni čudno, da kronike poročajo tudi o stvareh, ki nimajo s samo šolo oziroma poukom nobene zveze.

Kako velik dogodek je bil za kraj obisk katerega izmed članov cesarske rodbine, govori šolska kronika iz **Gorenje vasi**:

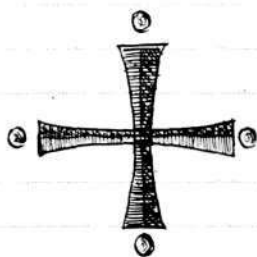
24. junija 1882 se je peljal po tej dolini cesarska svitlost nadvojvoda Albreht, ki je iz Cirknega šel v Loko. Da bi bili tudi šolarji visokega pa blagega gospoda v Razpotju sprejeli, je skrbel učitelj in otrokom velel, naj pridejo praznično oblečeni v šolo zjutraj ob 7. uri. Prišli so šolarji praznično oblečeni z vejami lipovimi in v šoli so dobili še zastave v roke in tako v paradi šli smo v Razpotje visokega gospoda čakati. V Razpotju pred Lahom so vozovi imeli obstati, se prepregati. Kmalu po 9. uri začne iz hriba streljati, zvonovi so zapeli in kočija se pripelje, v kateri je sedel nadvojvoda Avstrijski in še en nadvojvoda, menda nadvojvoda Štefan. Šolarji so stali ob cesti pošne hiše nasproti. Pred pošto pa so čakali cesarsko svitlost gospod okrajni glavar Merg iz Kranja v polni uniformi, gospod župnik, gg. naš župan in župan iz Poljan, c. kr. poštar, zdravnik, podpredsednik krajnega šolskega sveta Groga Jezeršek in na koncu Lahove hiše pa obilo ljudstva. Kočija je pred pošto obstala in cesarska svitlost je najprej nekaj malega govorila z gospodom okrajnim glavarjem, kateri ga je pozdravil, potem je govoril par besed in naposled se obrne proti šolski mladini. Učitelja vpraša, koliko šolarjev ima, kako in ktere ure v šolo hodijo, poj je šel šolsko zastavo pogledat in je v front vse šolarje ogledal, kakor vojake. O njih se je pohvalno izrazil. Pred Lahovo hišo je bil lep slavalok z napisom: »Živijo cesarska svitlost nadvojvoda Albreht!³

Večinoma pa v kronikah najdemo zapise ob najbolj črnih dogodkih za monarhijo, kot je bila npr. smrt za prestol namenjenega Rudolfa leta 1889 v dvorcu Mayerling:

20. januar. Žalibog za vso Avstrijo najbolj nesrečen dan! Nadepolna visokost cesarjevič Rudolf ostavil je ta revni svet po žalostni in nesrečni smrti. Neizrečena škoda za vso prevzvišeno cesarsko rodovino in za vso Avstrijo!³

31. januarja 1889 l. raznesla se je po širnej Avstriji tužna vest o smrti priljubljenega cesarjeviča Rudolfa. Ko se je to otrokom naznanilo, bili so tako ginjeni, da so jim silile solze v oči. Da bi Vsemogočni po milosti sodil dušo rajnega cesarjeviča, so otroci skupno molili v ta namen »Očenaš« in »Češčeno Marijo«.¹

Z žalostjo in gnevom so prežeti zapisi ob umoru cesarice Elizabete 10. septembra 1898 ob Ženevskem jezeru. Večinoma so ljudje za dogodek izvedeli dva dni po

Dne 12. septembra došla je šol, vodstovni
protresljiva vest, da je dne 10. sept.
ob 12 h 40 m. v Genfih laški anar-
hist Sicheski Nj. Velikanstvo
presv. cesarico Elizabeto zabadel, da
je vsled smrtnih ran po preteklih
dveh ur Nj. Velikanstvo izlohnila
duso.

Šol mladini se je grozni čin-
opiast — kruto hudodelstvo, ki nam
je odvrelo tako milo in blago pladavico.
Sledil je še kratke životopi s Nj. Velik.
presv. cesarice Elizabete.

njem. Učitelj v **Sorici** je umoru namenil kar celo stran v kroniki.

V **selški** kroniki pa najdemo ob istem dogodku tale zapis:

Dne 12. septembra ob 11. uri dopoldne prejelo je šolsko vodstvo od g. c. kr. šolskega nadzornika A. Žumra srce pretresujočo žalostno vest, da je bila Nj. Vel. presvetla cesarica Elizabeta dne 10. septembra ob 12. uri in 40 minut v Genevi od besnega italijanskega anarhista Lucchenija – umorjena.

*Kdo more popisati vso grozo, ki je navdajala vsa srca zvestih narodov in veliko žalost dobrega ljudstva, ki je iz vsega srca vdano cesarski dinastiji! Gospod Bog naj varuje in ohrani presvetlega, toliko izkušenega vladarja, preblagi visoki pokojnici pa sveti večna luč!*¹

Najstrašnejši dogodek za deželo – atentat na prestolonaslednika in njegovo ženo v Sarajevu – je hkrati postal znanilec bližajoče se katastrofe. Zapise o zločinu najdemo v vseh kronikah in vsi brez izjeme so zelo čustveno obarvani, saj so kronisti že slutili nadaljevanje. Poglejmo, kaj pravijo nekateri izmed njih:

*Dne 28. junija 1914 pretreslo je naše cesarstvo neusmiljeno poročilo, da sta v bosenski prestolnici izdihnili svoje življenje Njegova cesarska in kraljevska visokost, nadvojvoda Franc Ferdinand, prestolonaslednik v Avstriji, ter njegova plemeni-ta, zvesta družica, svitla soproga, vojvodinja Zofija Hohenberška. Oba je pokončala zločinska roka, ko sta zemlji, na kateri sta morala umreti, izkazovala simpatije, prijateljstvo in ljubezen.*⁴

*Dne 28. junija je zadela našo Avstrijo velika nezgoda. Nada in up Avstrije Nj. Visokost prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova soproga vojvodinja Zofija Hohenberg sta bila v mestu Sarajevu umorjena. Padla sta od strelav brezsrčnega, nahujskanega morilca. Večjega gorja pač ni mogla narediti zločinska roka mogočni Avstriji in njenemu blagemu sivolasemu vladarju. Vsa naša širna država žaluje za visokima pokojnikoma. V znak žalovanja se je tu darovala sv. maša za visoki žrtvi dne 6. julija. Šolska mladina se je natančno poučila o življenju in blagem delovanju visokega pokojnega in dan je bil pouka prost. V tej veliki nesreči smo sočustvovali z našim sivolasim vladarjem in mu zatrdili neomajno zvestobo.*¹

*Dne 28. junija je hudobna zločinska roka izvršila v Sarajevu atentat na Njegovo cesarsko in kraljevo Visokost gospoda nadvojvoda Franca Ferdinanda, prestolonaslednika Avstro-Ogrske monarhije in Njeno Visokost gospo soprogo vojvodinjo Zofijo Hohenberg, ki sta postala nedolžni žrtvi proklete zločinske roke. Vse čuteče državljane je ta vest pretresla, ker nam je s tem ugrabilo bodočega našega očeta in cesarja. V znak globoke žalosti je raz šolskega poslopja plapolala črna zastava.*⁵

Strašna vest je došla dne 28. junija 1914. »Prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova soproga vojvodinja Zofija Hohenberg v Sarajevu umorjena.« Zaplakal je ves cesarski hiši verno vdan narod slovanski, močno žalovala vsa Avstrija. Ob tej priliki zatrjujemo presvetlemu vladarju neomajeno zvestobo in prosimo Vsemogočnega: »Bog obvari nam cesarja, Avstrijo!«

Šolska mladina se je udeležila dne 6. julija 1914 maše zadušnice za blagega pokojnika. V šoli se je pa takoj po došli vesti o groznem zločinu najtemeljiteje in

najprisrčneje predavalo učencem od strani vzgojitelja veroučitelja in šolske voditeljice.⁶

Prva svetovna vojna

Patriotizem ter več kot 600-letna povezanost naših dežel z avstrijsko monarhijo niti med vojno nista zamrla. Šolske kronike izpričujejo to povezanost z zapisi o cesarski rodbini, v kateri vidijo gotovo prihodnost. Slepo so zaupali v cesarja kot v očeta ter v »mater Avstrijo«, saj je bilo nemogoče slutiti njun zlom.

Vsako leto so kljub vojni obhajali cesarjev god in druge obletnice. Največ prostora pa kronike namenjajo smrti 86-letnega vladarja ki je po 68 letih vladanja prestol zapustil pranečaku Karlu. V dnevih od 21. novembra 1916 dalje so sredi vojne vihre v kronikah nastali zapisi:

22. novembra ob 9 ¾ zjutraj došla v šolo pretresljiva vest, da je dne 21. novembra ob 9. uri ponoči umrl presvitli cesar Franc Jožef I.

29. novembra se je vršila ob 8. uri v župnijski cerkvi na Trati žalna svečanost za blagopokojnim Njegovim Veličanstvom cesarjem Francem Jožefom I. V ta namen je bil 28. novembra postavljen v cerkvi prav lep mrtvaški oder. Krasila ga je od podobarja Josipa Šubica izdelana pozlačena cesarska krona, od katere sta bila po rakvi položena črno – rumena trakova. Pred odrom je zložil dunajski vrtnar – črnovojnik iz cvetic, ki jih je bilo še dobiti na Trati, okusno skupino, nad katero je bil pritrjen cesarski grb.

V šoli se je otrokom razložilo prelepe vladarske čednosti umrlega cesarja. Naštelo se jim je nezgode, ki so ga zadele, katere je možato prenašal, ne da bi ga bile kaj motile pri vladarskih poslih. Pozivljalo se jih je, naj posnemajo tudi cesarja v dobrotljivosti in zvestem izpolnjevanju svojih dolžnosti.³

Dne 21. novembra ob 9. uri zvečer je v Schönbrunu za vedno zatisnil oči naš preljubi vladar, cesar Franc Jožef I., ki je modro in pravično vodil usodo naše širne domovine celih 68 let in dosegel redko, malokomu usojeno starost 86 let. V molčeči žalosti in v znak globoke hvaležnosti za številno izkazane nevenljive njegove zasluge, smo se radi udeležili 4. decembra sv. maše – zadušnice, ki se je brala za pokoj njegove duše. Raz šolskega poslopja je 8 dni plapolala žalna zastava.⁵

Soriški kronist je podobno kot ob atentatu na cesarico pod križ zapisal:

Cesar Franc Jožef I. umrl.

Uradna Wiener Zeitung javlja:

Sinoči 21. 11. 1916 je Njegovo Veličanstvo cesar Franc Jožef Prvi

mirno v Gospodu zaspal ob 9. uri zvečer.

R. I. P.⁷

Bolj uraden je uokvirjeni zapis v kroniki **škofjeloške** šole:

Cesar Franc Jožef I.

Veliki vladar mogočne Avstrije je izdihnil dne 21. novembra 1916 svojo dušo. Vladal je 68 let, torej izmed vseh habsburških knezov najdlje. Učiteljstvo je izrazilo pismeno sožalje.⁴

Ljudje so po smrti velikega cesarja, ki je poosebljal Avstrijo, stavili svoje upe na prestolonaslednika Karla. O njegovi izvolitvi govori zapis v kroniki šole v **Sorici** takole:

Izprememba na prestolu.

Komaj je smrt izvršila svoje pravice v cesarskem gradu Schönbrunu, že je terjalo svoje tudi življenje, ki ne sme pogrešati niti en dan vrhovnega poglavarja. Še to noč so se zbrali v mali dvorani v Schönbrunu, dvorni in državni dostojanstveniki. V polkrogu so se zbrali pred prestolonaslednikom. Zunanji minister baron Burian se je poklonil prestolonasledniku in ga vprašal, če je voljan sprejeti prestol, kot edini upravičeni dedič. Prestolonaslednik je odgovoril, da je sklenil prevzeti dediščino.

Novi cesar nastopi vlado in država ima zopet svojega poglavarja.⁷

Mladi cesar s tragično usodo se je ljudem kaj kmalu prikupil:

Mogočni Avstriji je zapustil preminuli cesar Franc Jožef I. nadepolnega in vrednega naslednika. Zasedel je slavni prestol predstavnik Habsburžanov, naš novi vladar, presvitli cesar Karel I., čil in krepak, poln mladostne svežosti, poln najkrasnejših načrtov in poln najsrečnejše ljubezni do svojih narodov. Njemu ob strani je njegova soproga Zita, enaka mu po krvi in po duhu.

Cesarska dvojica si je pridobila s svojo ljubeznivostjo in pravičnostjo v najkrajšem času srca svojih podložnikov.

To se je pokazalo ob raznih prilikah, 2. junija tudi v slovenski metropoli. Tedaj je bila vsa Ljubljana v zastavah. In dasi sta visoka gosta odklonila vse oficijelnosti in sprejeme, se je vendarle zbralo na tisoče občinstva in burno pozdravljalo cesarski avto, kjer se je pokazal.⁵

Zaradi priljubljenosti novega cesarja ni nič čudnega, če so kronike poročale o njegovi srečni rešitvi iz deroče Soče leta 1917:

To leto bi nam kmalu uničila zaupanje v prihodnost navadna nesreča v naši presviti cesarski rodovini. Z vnemo in požrtvovanjem je obiskoval naš mladi cesar hrabre vojake na bojiščih ne oziraje se na preteče nevarnosti. Deževni mesec listopad je bogato napolnil struge goriških potokov in rek, nekateri most in mostiček je omajala deroča voda ali pa potegnila v svoje dno. Cesarski avto je na potu na bližnje bojno pozorišče zavozil v reko Sočo in le z veliko prisotnostjo duha našega cesarja se je posrečilo rešiti dragoceno življenje njegovo in njegovih visokih spremljevalcev.⁵

Od nastanka kraljevine SHS do druge svetovne vojne

Vse, kar je pisanega o svetovni vojni, kar je pisano s simpatijo do Avstrije, je pisano vsled višjega pritiska, kajti gorje mu, kdor bi upal pisati drugače. Srca naša pa so bila in udarjala ravno v nasprotno smer, tja, kamor je usoda obrnila vojno srečo: »v našo Srbijo«, s katero smo se združili v eno državo SHS!⁷

Tako je v kroniko zapisal učitelj **soriške** šole leta 1918. Nasploh so nekatere kronike, ne glede na to ali so morale ali ne, ves čas vojne tarnale nad usodo uboge

Avstrije in »našega ljubelega presvitelega cesarja, kateremu izpovedujemo vso pri-
vrženost in ljubezen«⁷, ob nastanku nove države pa so hitele pojasnjevati, kako dolgo
so že čakali na ta trenutek in na »težko pričakovano in željeno združitev z bratskimi
nam Srbi«⁷.

Kronike so tudi v novem sistemu prevzele staro shemo in poročale o kraljevi
rodbini – tokrat seveda o Karadjordjevičih – o političnih dogodkih in nasplošno o
dogajanjih, pomembnih za kraljevino. Pogled v kroniko ostaja tak, kakor v stari
Avstriji, zamenjali so se le kraji in osebe.

Vse kronike, ki so se dalj časa pomudile pri pomembni prelomnici, so z velikim
navdušenjem, če ne že kar z evforijo opisovale nastanek kraljevine SHS in dogodke,
ki so pripeljali do tega. Drugo plat velikega trenutka v zgodovini za južnoslovanske
narode pa podaja zapis iz kronike šole na Bukovščici. Že res, da je nastopil težko
pričakovani mir, ampak umik vojska je pomenil tudi kaos in še zadnjo možnost
izkoristiti stanje, ki so ga ustvarila pretekla leta:

*Kakor so bila vsa leta od 1914 viharna in polna krvavih dogodkov, tako se je
začelo i leto 1918/1919. A zarja miru se je jela vedno intenzivneje zlatiti! Za staro
Avstrijo usodni polom oktobra 1918 na italijanski bojni črti je prinesel osvobojenje
jugoslovanskemu, zlasti slovenskemu narodu. Noč je vzela v svojo pozabo prej tako
slavno in slavljeno vladarsko hišo Habsburško – narod je vzel ob razsulu vojske sam
usodo v roke. V Zagrebu se je ustanovilo 19. vinotoka 1918 Narodno Vieče, ki je
prevzelo v roke vodstvo narodne politike.*

*Žalostni in obenem upapolni so bili prizori, ko se je razsula vojska valila kakor
veletok po Sloveniji proti severu in severovzhodu. Koliko bogastva, pa tudi koliko
revščine je šlo ž njo! Kakor nikdar prej, se je v tem času razpalila lakomnost v srcih
človeških. Ni bilo več meje med mojim in tvojim! Prodajalo se je vse vprek! Dobil si
konja za hrano, če ga nisi maral zastonj. Nihče ni štel konj, ki so se brez gospodarjev
lovili po doleh in poginjali od lakote in žeje. Bil je to čas mrzličnega razburjenja in
porajanja čudnih revolucionarnih nazorov med ljudstvom. Prej s takim sijem obdana
cesarska glava jim je bila danes v posmeh in kletev. Slovesno se je govorilo med
ljudstvom: sedaj smo sami svoji gospodarji!»⁵*

Kronist v **Sorici** je zopet dogodkom posvetil največ pozornosti. V kroniko je
prilepil sliko regenta Aleksandra in prepisal njegovo proklamacijo jugoslovanskemu
narodu:

Iz kronike šole v Sorici – proklamacija
regenta Aleksandra 6. januarja 1919

regenta Aleksandra jugosl. narod

Dočakali smo srečni, davno zaželjeni dan našega osvobojenja in našega svobodnega ujedinjenja v narodni državi, kjer bo mogel živeti naš narod svoje polno življenje in bo mogel brez ovir uživati darove, s katerimi je blaga božja roka tako obilno obdarila našo lepo domovino. Izpolnjena je zaobljuba, ki so jo skozi veke s svojo krvjo vedno obnavljali in potrjevali vsi naši rodovi. Po enodušni odločbi našega naroda, izraženi z enodušno izjavo njegovih najboljših zastopnikov, so združeni vsi do sedaj razcepljeni deli naše domovine v enotno kraljestvo, za njegovega vladarja pa je po narodni volji poklican kralj vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev, moj vzvišeni oče Nj. Veličanstvo kralj Peter I. Ohrabreni po zgledih vzvišenega rodoljubja in požrtvovalnosti naših vojakov, naših mučenikov in vseh naših delavcev, ter klanjajoč se grobovom naših junakov, bova jaz in moja vlada neprestano in budno skrbela za rodbine vojakov, ki so, ovenčani z večno slavo, padli v krvavi borbi za udeležitev zgodovinske misli in naloge našega naroda.

V imenu svojega vzvišenega očeta in v svojem pošiljam kraljevi pozdrav vsemu svojemu narodu, vsem Srbom, Hrvatom in Slovincem. Bodi nam vsem srečno novo leto, v katerem se v imenu božjem razvije in za veke ponosno zaplapola naša trobojnica, s slavo odličeno, po vsem svetu priznana in spoštovano znamenje našega kraljestva, sijajni dokaz suverenitete naše države. Zaplapolala bo po vseh naših deželah, na vseh naših gorah, na vseh naših rekah in otokih, vsepovsod do našega sinjega morja.

Napolnimo svoja srca s krepko vero v zdravo, močno in budno življenje našega kraljestva! Bog in duh naših prednikov in naših velikih mrtvecev naj bdita nad nami vsemi, naj naš hrabrita in krepita v vztrajnem, napornem in složnem delu za blagostanje in srečo mojega naroda!

Dano v našem kraljevem dvorcu v Beogradu dne 6. prosinca 1919. Aleksander s. r.⁷

Ob koncu je zapisal še besedilo himne nove države:

*Bože pravde, ti, što spase
Od propasti do sad nas!
Čuj i od sad naše glase,
i od sad nam budi spas!*

*Močnom rukom vodi, brani
budućnosti naše brod;
Bože spasi, Bože hrani,
našeg kralja i naš rod!⁷*

Zamenjala sta se oblast, državni center, na vrhu je stala druga dinastija, šolske kronike pa so ohranile enako shemo opisovanja dogodkov, povezanih s kraljem in njegovo družino ter drugim sorodstvom. Kakor da je tako večno bilo in večno bo.

Tudi sedaj je bilo obvezno praznovanje kraljevega rojstnega dne. Do leta 1921 je bil to 12. julij (Petrov dan), po tem letu pa, z nastopom novega kralja, 6. september (Aleksandrov dan). Pri jutranji šolarski maši so se zvrstile molitve in priprošnje za kralja in kraljevino, k šolski proslavi pa so navadno povabili tudi prebivalce iz okolice.

Leta 1936 so v **Škofji Loki** Aleksandrov rojstni dan takole zaznamovali:

6. sept. na kraljev rojstni dan. V nedeljo zvečer je bilo mesto lepo razsvetljeno. Šol. prostori narod. šole so bili razsvetljeni v državnih barvah. Ob 21.h je bil slovesen obhod po mestu z godbo, katerega se je udeležila tudi šol. mladina z lampijončki in zastavicami v spremstvu učiteljstva.⁴

Veliko pozornosti so kronike zopet posvečale kraljevskim obiskom. Ko je leta 1920 regent Aleksander obiskal Ljubljano, je o tem pisal **trebijski** kronist:

Njegova kraljevska Visokost prestolonaslednik in regent Aleksander se je dne 26. junija 1920 ob 17. uri pripeljal v Ljubljano. Z balkona deželnovladnega poslopja je gledal slavnostni izprevod in istotako zvečer slavnostno baklado. 27. junija se je udeležil sv. maše v stolni cerkvi in nato pravoslavnega blagodarjenja v evangelijski cerkvi. Od tod se je napotil k vseučilišču, kjer je nagovoril ondi zbrane skupine. Od tam je šel peš k Prešernovem spomeniku, pred katerega je položil srebrn venec. Nato si je ogledal magistratno poslopje, drž. obrtno šolo in muzej. Popoldne je sprejel deputacije kulturnih in drugih organizacij, posetil ljudsko veselico na Kozlerjevem vrtu, si ogledal ljubljanski grad, prišel na dravsko divizijsko oblast ter se zvečer udeležil slavnostne predstave v opernem gledališču. 28. junija zjutraj je Nj. kr. Visokost regent pregledal parado ljubljanske garnizije ter se potem odpeljal na Bled. Z Bleda se je odpeljal v Tržič. Vrnivši se v Ljubljano je prisostvoval javni telovadbi ljubljanskega »Sokola« ter se zvečer udeležil slavnostnega koncerta »Glasbene Maticice«. 29. junija se je Nj. kr. Visokost prestolonaslednik z avtomobilom odpeljal v Celje in Maribor ter se je ob 15. iz Maribora z dvornim vlakom vrnil v Beograd. Kakor v Ljubljani, Kranju, na Bledu in v Celju in v Mariboru, tako je tudi v vseh drugih krajih v Sloveniji, ki jih je posetil ali skozi katere se je peljal, prebivalstvo visokemu gostu priredilo najsjajnejši in obenem najpristrčnejši sprejem.⁸

Škofjeloška kronika dogodek omenja le s kratko vrstico, druge o tem molčijo. Toliko več pozornosti pa kronisti namenjajo obisku kraljevskega para v domačem kraju. Kako velik in nepozaben dogodek je bil to za **Trebijo**, govori tale zapis:

22. junij je bil za Trebijo zgodovinski dan. Naš vladar se je nastanil s kraljico takoj po svoji poroki v svojem dvorcu na Bledu, kjer ostane par mesecev. Od tu dela visoki par izlete po divni Sloveniji. 22. junija ob 1 uri popoldne pridrče štirje avtomobili mimo Tavčarjeve trgovine, ter se ustavijo deloma pri mostu (pri Jurju v Borštu), deloma ob cesti proti Fužinam. Šol. voditelj je bil že pred dvema dnevoma obveščen, da pride Nj. Vel. kralj Aleksander I. s kraljico Marijo loviti ribe k mostu (žagi), ter je s šol. otroci pričakoval kraljevo dvojico, ki je pa takrat ni bilo. Ko je šol. voditelj videl mimo vozeče avtomobile, je hitro poslal po šol. otroke, stanujoče v vasi Trebija in Podgora, da se zbero pri Tavčarju. Med tem so pa že vaški otroci sami šli k mostu, kjer sta veličanstvi in spremstvo lovili ribe, ter so tam vzklikali: živio, kralj! Otroci so bili nato obdarjeni z jabolki in pecivom. Pred Tavčarjevo trgovino se je polagoma nabralo čez 20 šolskih otrok. Približno ob pol petih so se avtomobili pripravili na odhod. Otroke je šol. voditelj postavil v dve vrsti. Pred vrstama so pa stale tri učenke I. razreda. Ko je počasi privozil avto, ki ga je vodila kraljica lastnoročno, stopi učenka Zirkelbach Mira k avtu, ki se je v tem ustavil ter po kratkih besedah poda kraljici šopek vrtnic, drugi otroci pa pozdravijo kraljico s trikratnim

»živijo!« Kraljica je prijazno smehljajoč se sprejela šopek, ter se je potem počasi odpeljala za drugimi vozovi.⁸

V **Gorenji vasi** se dvojica s spremstvom sicer ni ustavila, vseeno pa je nastal v šolski kroniki zapis:

22. junija okolo ene popoldne sta se ogledovaje Poljansko dolino peljala z avtomobilom naš kralj in kraljica skozi Gorenjo vas do novega mosta na Trebiji. Tu so se na levem bregu Sore ustavili in zabavali z ribolovom. Proti peti uri so se vsi trije avtomobili vračali v Škofjo Loko. Kdor je kralja in kraljico spoznal, jih je navdušeno pozdravljal.³

Istega leta se je kraljevski par nepričakovano pojavil še v **Selški dolini**:

Dne 1. junija se je poročil naš kralj z rumunsko princesinjo Marjolo. Vse šole so imele v ta namen prosto od 3. 6. pa do 11. 6. Kralj je preživel poročne dni na Bledu. Od tod je delal izlete po Sloveniji, da spozna svojo novo domovino. Ko priredi tukajšnje vodstvo dne 29. junija razstavo pismenih, risarskih, deških in dekliških izdelkov, se nenadoma ob 4. uri popoldne pripeljeta mimo šole dva avtomobila. Vodja spozna kralja. Peljal se je na državno mejo. Učiteljstvo zbere mladino, ga. St. Mihelčič-Meško pa pripravi lep šopek vrtnic in nauči učenko Miciko Kopčavar udanostni pozdrav. Ko se kralj vrne, mu mladina zagradi pot in avto se ustavi. Kralja povabi vodja šole na razstavo, deklica pa ga pozdravi in mu izroči lep šopek vrtnic. Kralj si je ogledal v sobi V. razreda razstavo, s katero je bil prav zadovoljen. Zanimal se je za učiteljstvo in mladino. Vodja mu je predstavil vse osebje. Njeg. Visočanstvo Kraljica je ostala na vrtu in zbrana množica jo je burno pozdravljala. Po ogledu se je kralj med živijo klici odpeljal na Bled. Vse hiše so razobesile zastave, le na župnišču in v nakaterih drugih hišah je ni bilo videti!¹

Kar z dvema obiskoma na najvišji ravni pa se lahko pohvali **škofjeloška** šola v letu 1936. Najprej je obiskala I. obrtno-industrijsko razstavo v šoli vdova po Aleksandru, kraljica Marija:

14. avgusta se je ob 16 1/2 h pripeljala Njeno Vel. Kraljica Marija s spremstvom iz Bleda v Škofjo Loko, kjer si je ogledala I. obrtno-industrijsko razstavo, ki so jo priredili Škofjeločani v šol. prostorih. Kraljico je sprejel pred šol. poslopijem razstavni odbor, v vestibulu pa pozdravil Njeno Vel. kraljico Marijo šolski upravitelj Rojic Jakob ter ji izrekel prisrčno dobrodošlico, gca Kokalj ji je pa izročila z lepim nagovorom lep šopek vrtnic in nageljnov iz šol. vrta. Nj. V. K. Marija je bila nadvse zadovoljna nad navdušenim sprejemom. Nato si je kraljica ogledala I. obrtno-industrijsko razstavo in se je zelo pohvalno izrazila o razstavi sami. Zlasti so ji ugajali tudi pismeni, risarski in ročni izdelki učencev strokovne nadaljevalne šole in se je zanimala tudi o uspehih učencev te šole. V razstavi se je zadržala dobro uro. Pri odhodu je šol. upravitelj Rojic Jakob naprosil Nj. vel. k. Marijo, naj se blagovoli vpisati v spomin na ta zgodovinski dan za Škofjo Loko v šolsko kroniko, kar je rade volje storila. Nato se je toplo pozdravljena od ljudstva vrnila na Bled.⁴

Kmalu nato sta se v Škofjo Loko pripeljala še knez Pavle in kentski vojvoda Jurij.

16. avgusta, v nedeljo sta se nepričakovano ustavila pred šol. poslopljem dva krasna avtomobila, iz katerih sta izstopila Nj. Visočanstvo knez – namestnik Pavle, kentski vojvoda Jurij, brat angleškega kralja Edvarda VIII. in odlično spremstvo. Škofjeločani so visoke goste kmalu spoznali in jih pričeli burno pozdravljati. Predsednik razstavnega odbora g. Planina Lovro in šol. upravitelj Rojic Jakob sta jim izrekla pristrčno dobrodošlico. Mala učenka je pa izročila Nj. Visoč. knezu – namestniku Pavlu in kentskemu vojvodu Juriju šopek krasnih vrtnic in nageljnov z lepim nagovorom. Nj. Vis. knez Pavle se je topla zahvalil za lep sprejem. Nato so si visoki gostje ogledali I. obrtno – industrijsko razstavo, ki so se o njej jako laskavo izrazili. Knez Pavle in kentski vojvoda Jurij sta si tudi nakupila različne predmete na razstavi. Od 16.45h se je visoka družba poslovila od Škofjeločanov. Pri odhodu je šol. upravitelj naprosil Nj. Vis. kneza – namestnika Pavla in kent. vojvodo Jurija, naj se blagovolita za spomin na ta lep dan vpisati v kroniko deške narod. šole, kar sta z veseljem storila. Nato sta se visoka gosta s spremstvom vidno zadovoljna odpeljala ob živahnem pozdravljanju množice nazaj na Brdo.⁴

Najbolj pa so kronike napolnili opisi tragičnih dogodkov, kakor je bila smrt kralja Petra leta 1921. Zapisi so polni žalosti in velikih besed o njegovih vrlinah in zaslugah.

Obisk kneza Pavla in kentskega vojvode Jurija na 1. obrtno-industrijski razstavi v Škofji Loki 16. avgusta 1936 (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki)

Dne 16. avgusta 1921 ob 17.30 je umrl Njegovo veličanstvo kralj Peter I. Osvoboditelj. Umrl je mož – heroj, velik mož duševne energije, neomajne vztrajnosti in solnčno čistega značaja. Umrl je največji bojevnik svobode, resnice in pravice. Nesmrtna slava kralju Petru I.⁴

16. avgusta 1921 ob 17.30 uri je končal kralj Peter I. Osvoboditelj svoje veliko življenje. Bil je prvi naš vladar naše krvi. A ne samo to! Bil je tisti mož, ki je posvetil vse svoje življenje v to, da osvobodi zaslužnjene Jugoslovane izpod turškega, avstrijskega in ogrskega jarma ter jih druži v eno celoto, svobodno kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. To je dosegel s svojo vojsko in svojo legendarno hrabrostjo, potem, ko je dalo četrtnina bratov in sester svobodne Srbije življenje za osvoboditev zaslužjenih bratov, a preostali Srbi so morali pretrpeti muke in trpljenje, kakršnih ne pozna zgodovina in ki jih je moglo prenesti le srbsko pleme našega naroda. Usoda je poplačala našega sivolasega vladarja s tem, da mu je bilo dano dočakati sadove svojega delovanja, svojega trpljenja. Videl je uresničen ideal svojih mladostnih sanj, dočakal je združitev bratskih plemen Srbov, Hrvatov in Slovencev v skupno domovino. Dovršivši svojo življensko misijo je 77-letni starček – junak vsled nečloveških naporov in nečudenega telesnega in duševnega trpljenja, ki ga je preстал v svetovni vojni, omagal in legel k večnemu počitku. Večna mu slava!

S smrtjo svojega velikega očeta je prevzel kraljevo krono njegov junaški sin regent Aleksander. Vse njegovo življenje kaže, da bo vreden naslednik svojemu očetu. Pa saj naša domovina potrebuje kralja – junaka, da bo popolnoma uresničil ideal svojih očetov Karadjordjevičev ter osvobodil še oni del naših bratov, ki so še ostali v italijanski oz. nemški sužnosti.

Živel kralj Aleksander!⁸

Polna hvale in zelo obsežna je zabeležba o smrti kralja Petra v **soriški** kroniki, ki tudi prinaša novico o nasledniku na prestolu:

Uradno poročilo, Beograd 16. avgusta. Njegovo Veličanstvo kralj Peter I. je danes ob 17. uri 30 min umrl.

Umrl je heroj, velik mož dušne energije, neomajne vztrajnosti in solnčno čistega značaja. Umrl je največji bojevnik svobode, resnice in pravice. Okusil je že v mladosti vse bridkosti, in bridkosti so ga spremljale do visoke starosti. A v tugi, skrbi in bedi je ojeklenel po duši in telesu. Še kot deček vladarski sin je bil izgnanec. Izgubil je mater zgodaj in še mladenič je bil popolna sirota. Toda očeta in mater mu je nadomestil srbski narod. »Mati mi je očetnjava, oče moj pa čast in slava!« je lahko dejal o sebi mladi knez Petar Karagjorgjevič. Njegov življenski ideal pa je bil, osvobojenje vseh Jugoslovanov. In za ta ideal se je boril, trpel in deloval s peresom in s puško v rokah, tih, molčeč, ponižen in skromen vse življenje. Kot ustaš in boritelj za svobodo bosanske raje je stal v vrstah navadnih bojevnikov, kot kralj je šel v balkanskih vojnah ter v svetovni borbi v strelski rov med prostake in se boril z njimi v isti vrsti. Kot begunec je stopal peš sredi svoje umikajoče armade, se grel ob stražnih ognjih sredi redov ter je delil z njimi vsak košček kruha Tako skromen in tiho delaven, do vseh skrajnosti vstrajen je ostal naš mrtvi kralj do zadnjega diha. Ni maral bleska, a je naglašal vedno le delo, dolžnost, žrtvovanje samega sebe za domovino in narod. Nikdar si ni domišljjal, da je kot kralj »po božji volji« in da stoji zato nad zakoni. Ponašal pa se je, da je edini vladar v Evropi, ki je bil svobodno in soglasno izvoljen po volji svobod-

nega naroda. In ponosno je naglašal, da je kot kralj le izvrševalec volje naroda in reprezentant države. Kralj Peter je bil vzor ustavnega vladarja, ki je smatral svojo krono za simbol najvišje dolžnosti in odgovornosti. Osvoboditi zaslužjene brate, jim dati največjo prostost in prosveto, urediti državo do najmodernejše popolnosti, biti pravičen napram vsakomur vselej in povsod, ustvariti iz Jugoslavije vzgledno državo reda in kulturnosti – to je bil njegov življenski program.

Ogromen del svojih mladeniških ciljev je dosegel: osvobodil je vse svoje ožje rojake, združil vse Srbe pod svojim žezlom, osvobodil je veliko večino Hrvatov in Slovencev ter je vsa tri plemena združil v mogočno, enotno državo. Tej državi je dal ustavo po narodni volji, je ustanovil najvišje zavode prosvete in umetnosti ter ji je ostavil armado, ki na svetu skoro nima para. Ostavil pa nam je tudi naslednika lastnih idej in lastnega značaja: junaka kralja Aleksandra. Lahko smo mirni.

Ko se torej z največjim spoštovanjem in ljubeznijo klanjajo Jugoslovani pred mrtvaškim odrom kralja Osvoboditelja, gledajo zaupno in z isto neomajno nepodajnostjo, ki je spremljala velikega pokojnika preko vseh ovir in nesreč, v njegovega naslednika, v lepo bodočnost.

Kralj je umrl. Živel novi kralj! Nesmrtna slava kralju Petru I! Vsa naša ljubezen, ves naš up, vsa naša vera pa novemu kralju Aleksandru I.!

22. avgusta Pogrebne svečanosti v Beogradu. Tukajšnja šolska mladina se je udeležila maše zadušnice po pokojnemu kralju ob 8. uri zjutraj s šolsko zastavo, zavito v črn flor. Ta dan se je snela šolska črna zastava, ki je visela raz šolsko poslopje cel teden.⁷

Poročilu o smrti je soriški učitelj dodal še sliko pokojnika.

Vse kronike poročajo nato o poroki novega kralja Aleksandra z romunsko

Iz kronike šole v Sorici ob smrti kralja Petra I.
16. avgusta 1921

princeso Marijo. Dodajajo še, da je 8. junij 1922 zato pouka prost dan.

Še preden je mladi regent sedel na prestol, je že doživel poskus atentata. O tem piše kronist v **Bukovščici**:

Zločinska roka je hotela uničiti življenje našega presvitlega prestolonaslednika – regenta Aleksandra ravno, ko se je peljal v Belgradu mimo neke še ne dokončane zgradbe. Hudobna namera pa se ni posrečila, ker je bomba zadela na drog, ter vsled tega predčasno eksplodirala. Regent pa se je s smehom na obrazu mirno odpeljal svojo pot. V zahvalo za srečno rešitev so se darovale po celi državi sv. maše in raz neštevilnih poslopij so vihrale mnoge zastave.⁵

V kronikah so zabeležena tudi rojstva vladarjevih potomcev. Iz svetolenarške kronike izvemo, da je 6. septembra 1923 v Beogradu prišel na svet prestolonaslednik Peter. O proslavi na dan rojstva drugega sina Tomislava, 19. januarja 1928, govori škofjeloška kronika, rojstvo tretjega moškega potomca Karadjordjevičev – Andreja pa najdemo omenjeno v gorenjevaški in svetolenarški kroniki. Princ Andrej se je kraljevemu paru rodil 28. junija 1929 na Bledu.³

Kronološko naslednji podatek o kraljevi rodbini govori o atentatu na kralja Aleksandra 9. oktobra 1934 v Marseillesu. Strel v Franciji resnično ni mogel pomeniti nič dobrega. Zadnja velika vojna se je začela pred 20 leti na podoben način – z atentatom in ljudje so se grozot tega časa še dobro spominjali. Zapisi o umoru so prav tako kot tedaj prežeti z močnim čustvenim nabojem:

Dne 9. okt. je bil Nj. vel. kralj Aleksander umorjen v Marseilu na Francoskem: Radi žalovanja se 10. okt. pouk ni vršil. V znak žalosti se je v šoli razobesila črna zastava, katera je visela 6 tednov. Šol. otrokom se je ves teden pripovedovalo o njegovih zaslugah. Dne 16. okt. se je vršila komemoracija za blagopokojnim kraljem. Ob 8 sv. maša in po njej se je učitelj z otroki spomnil svojega blagopokojnega kralja, in sicer je bilo predavanje in deklamacije.

Dne 18. okt. je bila pogrebna maša za blagopokojnim kraljem. Po maši so se zbrali domači in otroci trebijske šole v šol. sobi, kjer je bilo predavanje o blagopokojnem kralju in deklamacije.

Dne 19. okt. se je uvedlo, da so otroci po jutranji in opoldanski molitvi vzklikali: »Čuvajmo Jugoslavijo!«⁹

10. oktobra je pretresla našo domovino žalostna vest o tragični smrti oboževanega kralja Aleksandra. Brezpomembno bi bilo opisovati, kako je vlivalo poročilo, ki smo ga prejeli od občinske uprave v Selcih na mladino. S povešenimi glavicami in solzami v očeh so kakor v sanjah zapuščali razred, v katerem se jim še nikdar ni odpovedal pouk tako težko.

18. oktobra po zadušnici se je otrokom v šoli podrobno obrazložilo ves potek potovanja Nj. Vel. Kralja Aleksandra do njegove tragične smrti. V duhu se je potem spremljalo njegovo truplo v Split, Zagreb – opisalo žalosten sprejem na vseh postajah. Poleg tega se je bralo vse vesti iz časopisov, katerih slike se jim je tudi pokazalo. Dan je bil pouka prost, kakor tudi dne 18. oktobra. Ta dan se je istotako po sv. maši vršila v šoli žalna prireditev.

9. novembra je bila po cerkvenem opravilu v razredu žalna komemoracija za pokojnim kraljem. Pouka prost dan.¹

Neizmerna bol je zajela vse Jugoslovane, ko smo zvedeli, da je zatisnil svoje oči Kralj Aleksander I., naš viteški vladar, prvi in najboljši Sin jugoslovanskega naroda. Naš veliki Kralj Aleksander I. je padel 9. oktobra 1934 ob 4ih popoldne v Marseilleu, kot žrtev podlega atentata.

Ni ga več med nami, ki je bil naš up, naš ponos in naša nada. Izguba, ki je zadela našo domovino je nenadomestljiva, rana, ki je zadana našemu narodu nezaceljiva, vrzel – neizpolnjiva.

Kralj Aleksander I. se je smrtno zadet zgrudil v svečanem trenutku, ko je kot poslanec bratstva in miru stopil na tla najzvestejše zaveznice, velike Francije. Zgodila se je ta velika tragedija, ko smo Jugoslovani in Francozi hoteli pred vsem svetom manifestirati zvestobo veliki ideji miru.

Vzvišeni kralj je svojo zadnjo misel, svoj zadnji zdihljaj in svoje zadnje čustvo posvetil dragi ljubljeni Jugoslaviji, zapuščajoč nam svoje sporočilo: »Čuvajte Jugoslavijo!« Tudi otroška srca je pretresla ta grozna novica. Ko je šolska upraviteljica ovila kraljevo sliko v črni flor, okrasila s cvetjem in prižgala sveče, so vsi otroci tužno zaplakali, kot da so izgubili svojega lastnega očeta. Vse slike, ki jih je časopisje prineslo so videli in vsi članki so se jim prebrali.

Cerkvena opravila, katerih se je udeležilo mnogo ljudi in šol. otroci, je opravil tukajšnji g. župnik. Tudi na dan pogreba je bilo cerkveno opravilo in nato komemoracija v šoli.⁶

Naša kraljeva dvojica, Aleksander in Marija sta se napotila v začetku oktobra, potem ko sta se ravno vrnila s triumfalnega uradnega poseta v Bolgariji, v prijateljsko in zavezniško Francijo. Vkrcala sta se v Boki Kotorski na vojno ladjo »Dubrovnik«, da se popeljeta preko Sredozemskega morja v francosko morje. Ker se je pričakovalo viharno morje je kraljica izstopila in se napotila z železnico v Lyon, kjer bi se s kraljem sestala in nadaljevala skupno pot v Pariz. Francoski narod je pripravil veličasten sprejem kralju junaku in zavezniku iz svetovne vojne. Ko se je izkrcal v Marseillesu 9. oktobra je vstopil v pripravljen avto s francoskim ministrom za zunanje zadeve. Iz množice navalil atentator z revolverjem v roki in dva strela sta zadela kralja smrtno. Umrl je z besedami: »Čuvajte mi Jugoslavijo!« Mrtvega kralja je pripeljala v domovino ista bojna ladja »Dubrovnik«. Ob 1/2 21. je bila strašna novica znana tukaj. Ljudje so bili povsem zbegani in strašna žalost je legla vsem na srce.

Umrl je najbolj ljubljen in cenjen sodobni vladar. Bil je zmagovalec v treh vojnah, v miru pa izboren državnik in diplomant. Njegovo delo je politična zveza Male Antante in balkanska zveza (Jugoslavija, Grčija, Romunija, Turčija, Bolgarija). Temelj njegovega diplomatskega programa na zunaj je bil mir in prijateljsko sožitje vseh narodov, na znotraj pa državno in narodno edinstvo.

Ko so prišli 10. oktobra otroci v šolo, se jim je sporočila žalostna novica s primernim nagovorom.

Pri žalni svečanosti z mašo so vsi ljudje glasno jokali, nobeno oko ni ostalo suho. Kralj Aleksander je imel tak pogreb, da ga zgodovina ne pomni. Vsa država je dobesedno drhtela in jokala za svojim največim in najplemenitejšim sinom. Celo leto v znamenju žalovanja.³

Zelo obsežen in, gledano z današnjimi očmi, precej pretiran, je zapis v škofjeloški šolski kroniki:

9. oktober

Naš veliki kralj Aleksander I. je padel 9. oktobra ob 4. uri popoldne v *Marseillesu* kot žrtev podlega atentata. S svojo krvjo je kralj mučeniško zapečatil delo za mir, zaradi katerega se je bil napotil v zavezniško Francijo.

Na prestol kraljevine Jugoslavije je po čl. 36. ustave stopil njegov prvorojeni sin Peter II.

S svojimi zadnjimi besedami, ki jih je blagopokojni kralj umirajoč jedva izgovoril, je v svojem neizmernem rodoljubju zapustil našemu narodu tole sporočilo: »Čuvajte Jugoslavijo!«

Šolska mladina je bila od te grozne novice silno potrta. Od trenutka, ko je legla žalost na najmlajša srčeca, je bila mladina na delu, da kar najlepše počasti spomin svojega kralja. V razredih so bile ovite vladarjeve slike v črnino, polne vaze cvetja in drobne lučice pa so pričale o ljubezni naših otrok do mrtvega kralja. Iz dneva v dan je koprnela deca po novicah, ki jih je oddajal šolski radij. Brez posebnih pozivov je nosila deca vseh razredov na svojih oblekah državne trobojnice s črnim trakom. Ves pouk so prevažali tragični dogodki, učenci so se v potankostih seznanjali z marsejskim zločinom.

10. oktobra Takoj ob prihodu učencev v razrede se je raztolmačila mladini kraljeva smrt, kar je imelo na deco, kakor tudi na učiteljstvo najgloblji vtis. Učencem, zlasti višjih razredov se je raztolmačila v potankostih marsejska tragedija, še posebej pomen njegovega potovanja v Francijo in splošni svetovni položaj. Zlasti se je podčrtalo kraljevo poslanstvo kot mirotvorno dejanje, ki naj služi v korist in blagor vsemu človeštvu. Kralj Aleksander je bil soustanovitelj trdne povezanosti Male antante in utemeljitelj Balkanske zveze.

11. oktober. Ne da bi učiteljstvo s kakšnimi koli posebnimi pozivi navajalo deco k činom pijetete, se je mladina – zlasti višje narodne šole potrudila, da na najgloblji način potrdi ljubezen do svojega ljubljenega mrtvega kralja. Otroci so odeli kraljeve slike s črnino, zanesli cvetja in tudi vse naslednje dneve prižigali poleg slike Njega in napisala »Čuvajte Jugoslavijo!« – svečice. Ena učna ura se je popolnoma posvetila spominu blagopokojnega viteškega kralja Aleksandra I. Zedinitelja. Mladini se je obrazložil kraljev življenjepis in zlasti njegovo delo za združitev vsega jugoslovanskega naroda – v eno mogočno, nedeljivo državo. V naslednjih dnevih so se pisale šolske in domače naloge, v katerih je mladina na sebi lasten način opisala gorje, ki ga je občutila v svojih srcih zaradi smrti kralja mučenika. V višjih razredih so se redno prinašali v šolo dnevni časopisi, čitali članki in izrezovale slike. Otroci so se seznanjali tudi z dopisi iz raznih drugih krajev naše države in inozemstva tako, da je bila mladina dodobra poučena o spoštovanju in ugledu, ki ga je užival veliki pokojnik med vsemi kulturnimi narodi.

18. oktober. Žalostna poklonitev vsega Sorškega polja manom Njegovega Veličanstva kralja Aleksandra I. na Mestnem trgu v Škofji Loki.

Če so bile že vse dosedanje žalne prireditve v Škofji Loki in okolici iskren dokaz visoke ljubezni, ki jo je gojilo naše ljudstvo do svojega kralja, moramo reči, da je bil ta žalni zbor vsega prebivalstva Sorškega polja pravi triumf ideje, ki je zanjo naš kralj delal, živel in prelil svojo srčno kri.

Tragičen potek, ko so polagali tega dne nesmrtnega kralja na Oplencu k velike-

mu počitku, je bil spremenjen v mestu v največji, nepopisni žalni praznik. Šolska mladina se je zjutraj udeležila najprej bogoslužja v župni cerkvi, potem pa prisostvovala žalni komemoraciji na Mestnem trgu. Učenec 2. razreda Franko Franc je prednašal ob tej priložnosti deklamacijo: »Kralju mučeniku«. Slednjič se je vsa mladina poklonila v mimohodu svojemu mrtvemu kralju.⁴

Ob imenovanju naslednika – Petra II. so pri Sv. Lenartu vsadili dve lipi, eno pa v **Škofji Loki**, kjer so ob tem pripravili posebno svečanost:

1. december: V župni cerkvi sv. Jakoba se je darovala svečana služba božja z molitvami za mladega vladarja Njegovo Veličanstvo kralja Petra II. Po službi božji je vsadila mladina deške narodne šole, dogovorno z mestno občino, na dnu Grabna v spomin na nastop Njegovega Veličanstva kralja Petra II. spominsko lipo. Slovesnemu aktu je prisostvovala tisočglava množica. Uvodni govor na zbrane, zlasti pa na šolsko mladino je imel uvodoma predsednik škofjeloške občine in krajevnega šolskega odbora notar g. Šink Števo, ki je v svojem globoko zasnovanem nagovoru iznova opozoril vse prisotne na dolžnosti, ki jih vežejo do kralja in domovine. Za njim je govoril še Oblak Jože, učenec 4. razreda narodne šole. Z ognjevitimi besedami je obljubil v imenu vseh učencev zvestobo in vdanost mlademu kralju Petru II., ki ga mladina še prav posebno ljubi, ker ji je po letih tako blizu.⁴

Naslednja štiri leta kronike o kraljevi dinastiji ne pišejo več. Zadnjič pa se oglasi škofjeloška kronika, ko kronist tik pred izbruhom vojne zapiše:

27. 3. 1941 Nj. Vel. Kralj Peter II. je danes zasedel prestol Kraljevine Jugoslavije. Oklic Srbom, Hrvatom in Slovencem, da se vsi zberó okrog njegovega prestola v teh težkih in burnih časih.⁴

Za konec

Preučevanje šolskih kronik ne prinaša novih zgodovinskih resnic in ugotovitev, pomeni le donesek k splošni zgodovini šolstva. Lahko pa je tudi zanimivo branje, ki bralca prestavi v čas, ko so obravnavane kronike nastajale. In če na kratko povzamem njihovo »rdečo nit«, njihov »duh«, ki ga je zaznati skozi čas, lahko rečem:

Kakor je v prvem obdobju vse teklo gladko in brez večjih pretresov, razen nekaj naravnih katastrof, tako se je v letih od 1914 do 1918 vse obrnilo na glavo. Kronike prav tu postanejo najbolj zanimive, saj nihajo med tem, kako premostiti prepad med starim in novim, med eno državo, ki so ji ves čas (in z očmi leta 1918!) izražali mnogo preveliko naklonjenost, in novo dobo, ki se pravkar začenja in ji morajo nekako dokazati še večjo lojalnost. Nekatere kronike v tem krepko pretiravajo.

Po vojni se je življenje vrnilo v stare tire, kronike so spet prevzele način pisanja pred veliko vojno. Od preostalega medvojnega obdobja se ločijo le prva leta takoj po koncu vojne, ker je to čas nastajanja nove države in institucij ter hkrati priložnost za kroniste, da se operejo starih »grehov« in hitijo z dokazovanji, kako so ves čas čakali na »združitev z bratskimi Srbi«.

Ostane le še vprašanje: Je možna primerjava z današnjimi časi?

¹ *Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota Škofja Loka* (dalje ZAL – enota Škofja Loka), Osnovna šola Selca (ŠKL 225), t. e. 1, Kronika.

² Tul, Vlasta: Šolske kronike – da ali ne. *Šolska kronika*, zbornik za zgodovino šolstva, 26 (1993), 19–29.

³ Osnovna šola Gorenja vas, *Kronika*.

⁴ ZAL – enota Škofja Loka, Osnovna šola Škofja Loka (ŠKL 168), t. e. 1, Kronika.

⁵ Osnovna šola Bukovščica, *Kronika*.

⁶ ZAL – enota Škofja Loka, Osnovna šola Sveti Lenart (ŠKL 199), t. e. 1, Kronika.

⁷ ZAL – enota Škofja Loka, Osnovna šola Sorica (ŠKL 207), t. e. 1, Kronika.

⁸ ZAL – enota Škofja Loka, Osnovna šola Trebija (ŠKL 180), t. e. 1, Kronika.

⁹ ZAL – enota Škofja Loka, Osnovna šola Stara Oselica (ŠKL 193), t. e. 1, Kronika.

Zusammenfassung

KAISER – UND KÖNIGSFAMILIEN IN SCHULCHRONIKEN VOM ŠKOFJA LOKA-BEREICH

Der Beitrag umfaßt einige Fragmente aus dem Schulleben der Schulen in Selca, Gorenja vas, Škofja Loka, Bukovščica, Sv. Lenart, Sorica, Trebija und Stara Oselica. Er umfaßt den Zeitraum von der Gründung der obengenannten Schulen in 50-er Jahren vorigen Jahrhunderts bis zum Beginn des Zweiten Weltkrieges. In den Chroniken kommen Eintragungen über Kaiser- und Königshäuser vor. Die vorliegende Zeit ist die Zeit der großen Veränderungen und demgemäß sich auch die Eintragungen der Chronisten. Es gibt Notizen über Namenstags-, Geburtstags-, Jubiläumfeiern, Hochzeiten, Geburten von Königskindern, Thronbesteigungen und natürlich auch über Todesfälle von Königsfamilienangehörigen und auch über den Tod des Kaisers. Eine große Aufmerksamkeit gilt den königlichen Besuchen im Heimatsort und einigen mehr oder weniger bedeutenden Ereignissen in Bezug auf den Königshof.